

Originalni naučni rad

UDK: 37.036:785]:341.384(497.11)"1914/1918"

Ljubica Milosavljević

Odeljenje za etnologiju i antropologiju i
Institut za etnologiju i antropologiju,
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

PRVI SVETSKI RAT U NARATIVIMA SRPSKIH DŽEZ MUZIČARA ŠKOLOVANIH U AUSTRIJI: RATNA ODŠTETA KAO IMPROVIZACIJA*

Apstrakt: U središtu antropološke analize nalaze se narativi srpskih džez muzičara koji su formalno obrazovanje u džezu sticali u austrijskom gradu Gracu u proteklih pet decenija. Ovi narativi, u najkraćem, sa jedne strane sadrže podatak o besplatnom studiranju, dok sa druge nude značajne varijacije kada su u pitanju obrazloženja date okolnosti. Kao centralni motiv tako se javlja ratna odšteta za stradanja i razaranja tokom Prvog svetskog rata koju je prema novoformiranoj Kraljevini SHS podmirivala Austrija. Ovaj motiv izdvojen je kao centralni iz više razloga. Među njima izdvajaju se oni koji se odnose na vremensku upornost narativa, ali i na rasprostranjenost budući da daleko nadilazi profesionalnu grupu koja ga distribuira.

Ključne reči: džez, Prvi svetski rat, ratne reparacije, obrazovanje, profesionalizacija

Uvod

Uvođenje džeza u visoko obrazovanje u Srbiji 2012. godine, kada je na Fakultetu muzičke umetnosti (FMU) u Beogradu otvoren Odsek za džez i popularnu muziku, predstavlja završetak višedecenijskog procesa profesiona-

* ljmilosa@f.bg.ac.rs

** Članak je rezultat rada na projektu *Antropološko proučavanje Srbije – od kulturnog nasleđa do modernog društva* (177035) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Rad je predstavljen na naučnom skupu *Cultural Heritage and The Great War: Perceptions and Receptions* održanom na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu, koji su organizovali: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Inštitut za slovensko narodopisje ZRS, Ljubljana i Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, FF, Univerza v Ljubljani 29. maja 2018. godine.

lizacije i institucionalizacije džeza i veoma važnu fazu u njegovom ukupnom procesu konstruisanja kao društvenog problema, na ovim prostorima. Antropološko interesovanje za proces koji, zapravo, podrazumeva čitav niz potprocesa koji su nužno prethodili ovom ishodu u centar pažnje, važno je istaći, ne postavlja samu muziku, nego sled događaja u kojem svaku od faza karakterišu posebne dinamike ili procesi, različite vrste aktivnosti i dilema (Spector and Kitsuse 1973), a koje za rezultat imaju čitav spektar ishoda¹.

Ambicija ovog priloga, međutim, nije da uputi u kompletan proces konstruisanja, praćenjem *prirodne istorije*², kako označeni četvorofazni sled nazivaju Spector i Kicus (Spector and Kitsuse 1973, 148–158), nego da dekonstruiše onaj deo procesa koji je sadržan u iskazima ispitanika a koji se, uz karakteristična variranja, uporno javlja od početka istraživanja 2012³. godine. Narativ o kojem je reč, u najopštijem smislu, sadrži informaciju o istorijskoj činjenici priznavanja prava na ratnu odštetu nakon Prvog svetskog rata koju je tadašnja Austrija trebalo da podmiruje prema novoformiranoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Ova istorijska činjenica, međutim, dopunjena je i insistiranjem na tome da su kao deo reparacija tada priznata i prava studentima „sa ovih prostora” da u stogodišnjem periodu besplatno studiraju u Austriji. Tako se narativom, u procesu konstruisanja, uspostavlja *veza* koja spaja priznavanje prava na odštetu i sticanje formalnog obrazovanja u džezu kao zaloga formalizovanoj profesionalnoj sigurnosti. Podatak da su besplatnim studiranjem u austrijskom gradu Gracu, džez muzičari ostvarili čitav niz pozitivnih ishoda i za sebe i za profesiju, pa i za džez kulturu u Srbiji, vodi stoga potrebi analize narativa koji je označeni proces, na taj način, *učinio* jednovjekovnim. Ova potreba, međutim, koliko je sastavni deo programirane dekonstrukcije, toliko je i izraz neophodnosti da se analizom obuhvate sve teme na koje se, rečnikom džeza, *improvizuje* ovim narativom, a to su: ratna odšteta i osnov za besplatno obrazovanje nekada jugoslovenskih studenata, a onda i studenta iz bivše Jugoslavije, u Austriji.

Međutim, već sada bi trebalo istaći da centralni narativ koji sadrži motiv o Prvom svetskom ratu, i u iskazima ispitanika ali i u širem javnom prostoru koji nadilazi srpske okvire, ima i svoje prethodeće verzije, kao i naknadnu razradu koje, sve zajedno, u skladu sa konstruktivističkim postavkama, idu u prilog tome da se „znanje o prošlosti” i „realna prošlost” bitno razlikuju (Kuljić 2006, 91). Dati narativ, stoga, valja shvatiti kao onaj koji, u najopštijem smislu, progovara o kontradiktornostima koje nadilaze realne probleme jedne profesije, koja je u konkretnom slučaju poslužila kao poligon za analizu širih društvenih kretanja u nekoliko istorijskih sledova.

1 Od toga da u Srbiji već sedamdeset godina funkcioniše Big bend (danas Big bend Radio televizije Srbija); zatim da su džez muzičari već 1953. godine osnovali udruženje (danas Udruženje muzičara džeza, zabavne i rok muzike Srbije); kao i to da od 1994. godine postoji i Odelek za džez u srednjoj muzičkoj školi *Stanković* u Beogradu i kasnije u još nekoliko gradova Srbije.

2 Koja dolazi kao razrada Blumerovog petofaznog modela (Blumer 1971, 301–305).

3 Tokom rada na tekstu, od velike pomoći su mi bili saveti i smernice prof. dr Mire Radojević sa Odeljenja za istoriju, Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, na čemu joj se najiskrenije zahvaljujem.

Metod i profil ispitanika

Višegodišnje istraživanje, koje kontinuirano traje od 2012. godine, rezultiralo je građom dobijenom putem intervjua sa tridesetak beogradskih⁴ džez muzičara. Beograd je izabran za istraživanje kao mesto u kojem su se odvijala sva najznačajnija događanja u procesima institucionalizacije i profesionalizacije, ali i kao grad u kojem su u višedecenijskom intervalu postojale manje ili više aktivne klupske i festivalske ponude. Tradicija sviranja i slušanja džeza, prema pisanju džez muzičara (Blam 2011, 21–36), ali i istoričara (Vučetić 2012, 59), datira iz dvadesetih godina XX veka, čime se uspostavlja još jedna stogodišnja relacija, važna za istraživanje, budući da se odnosi i na delatni aspekt. Na ovaj način, moguće je potvrditi i vezu između lokalnog i globalnog, pri čemu ostaje da važi to da je džez umetnost „bogatih istorijskih kontinuiteta, koja se intenzivno razvijala i transformisala tokom „najdužeg veka” u ljudskoj prošlosti” (Samardžić 2017, 372).

Broj muzičara sa kojima su vođeni razgovori valja razumeti u svetlu podatka da informanti procenjuju da je u Beogradu aktivno između pedeset i sto džez muzičara. Za ovaj prilog, od značaja su bili podaci dobijeni u razgovoru sa džez muzičarima koji su se školovali, upravo, u Gracu i u čijim iskazima je bilo moguće pronaći informacije o osnovu po kojem su bili oslobođeni plaćanja školarine. Njih je bilo devet, s tim da to nije konačna cifra kada se radi o muzičarima školovanim u ovom gradu budući da se ovaj broj svake godine dopunjava, ali i zbog toga što, iz različitih razloga, nije bilo moguće razgovarati sa svima. Ipak, kada se uzme u obzir broj džez muzičara, ali i podatak da u poslednje dve decenije sve više ima onih koji su diplome stekli u Holandiji, SAD, pa i na domaćoj visokoj školi, kao i to da aktivno sviraju i oni muzičari koji nemaju formalno obrazovanje, jasno je da se radi o značajnom uzorku. Za ovaj uzorak, međutim, najkarakterističnije je to da su svi informanti i formalno zaposleni. Dva ispitanika svirački su angažovana u Big bendu RTS⁵. Dvoje ih se bavi pedagoškim radom u srednjoj muzičkoj školi Stanković na Odseku za džez muziku. Upadljivo je i to da od deset predavača, koliko ih danas ima na Odseku za džez i popularnu muziku FMU, čak šestoro je formalni uslov da se bave pedagoškim radom na osnovnim i master studijama džeza steklo zahvaljujući diplomu stečenoj na sadašnjem Die Universität für Musik und darstellende Kunst Graz⁶ (KUG). Od njih šestoro, ovim istraživanjem, obuhvaćeno ih je pet. Jedan od njih⁷, ujedno, je i šef ovog odseka od njegovog formiranja.

Međutim, dekonstrukcija kao operativni postupak (o njegovom nastanku i primeni više u Kovačević 2010, 100) koji pruža mogućnost uvida u označeni proces, „mnogo češće procese, koji su se odvijali tokom faza u kojima su pojedina stanja od prvobitnih individualnih problema bila prevedena u red

4 Beogradskih po tome što su aktivni na sceni, ne nužno po poreklu.

5 S tim da je jedan diplomu sketao kasnije na drugom univerzitetu, dok je drugi kasnije upisao i master studije džeza u Beogradu.

6 Univerzitet za muziku i izvođačke umetnosti Grac.

7 U vreme vođenja intervjua.

društvenih” (Milosavljević 2014, 43), ne bi bila moguća samo na osnovu iskaza ispitanika. Pored informacija koje su dobijene od njih, ovaj prilog ima zadatak da osvetli i one podatke koji su se ticali ratnih reparacija iz Prvog svetskog rata i njihove veze sa školovanjem u Austriji, a koje su više godina cirkulisale u internet prostoru Srbije i izvan nje. Kao važni izvori informacija, ispostavila su se i dva ministarstva: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije i Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije. Dodatni podaci dobijeni su i od srpske ambasade u Beču, kao i od austrijske ambasade u Beogradu. Proces dobijanja relevantnih podataka za analizu narativa, ali i šireg društvenog konteksta, ne bi bio kompletan da nije vođena i živa prepiska sa zaposlenima na KUG u čiji delokrug poslova spada i baratanje pitanjima studija inostranih studenata.

Pored značajki koje su dobijene putem: intervjua, pregleda internet sadržaja, elektronske prepiske i telefonskih razgovora, korpusu informacija na osnovu kojih će biti pristupljeno procesu dekonstrukcije pridodati su i dragoceni arhivski podaci dobijeni iz više fondova Arhiva Jugoslavije (AJ). Fondovi, u koje je izvršen uvid, obuhvataju stogodišnji period i predstavljaju nezaobilaznu potvrdu zaključcima koji će biti izneti u daljem toku priloga.

Uvid u osnivačka akta, zakone i ostala zvanična dokumenta, kao nezaobilazne izvore u praćenju procesa konstruisanja bilo kog društvenog problema, počev od perioda u koji je postavljena vremenska međa do koje seže dekonstrukcija, ili od koje počinje potraga za ugovorom koji bi potvrdio narečenu obavezu Austrije prema nekadašnjoj Kraljevini, u jednovjekovnom trajanju, izvršen je putem – *Službenih novina Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Službenog lista Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*.

Narativna osnova i njeni podupirači

Motivi centralnog narativa mogu se raščlaniti na onaj koji se tiče ratne odštete na ima Prvog svetskog rata i na onaj koji u svom središtu ima podatak o tome da su studenti iz (bivše) Jugoslavije besplatno studirali u proteklim decenijama u Austriji, kao što je više puta istaknuto. Budući da su ispitanici studirali u Gracu, gde od 1965. godine postoji prva visokoškolska ustanova na kojoj se izučava džez u Evropi (Bruckner-Haring 2011, 507), te da je zadugo ova škola bila i najbliža škola džez muzičarima sa ovih prostora, analiza je samim iskazima, sledstveno, bila mahom uže usmerena ka tom gradu. Ono što bi još valjalo apostrofirati jeste da su intervjui bili vođeni na način da se dobije što više informacija o što većem broju relevantnih tema. Mali broj džez muzičara uslovio je ovakav pristup u kojem je uporno iskrsavanje osnova po kojem su bili oslobođeni plaćanja školarine u Austriji, najpre, bilo od sekundarnog značaja dok su se u fokusu nalazila pitanja opštijeg karaktera o formalnom obrazovanju u ovoj oblasti kao važnog pokazatelja koliko je odmakao proces konstruisanja džez

kao društvenog problema. Međutim, postepeno je postajalo jasno da „istorijska činjenica”, kojom se usputno objašnjavalo kako su se ispitanici školovali u Gracu, svojim varijantama i dopunama, izlazi iz činjeničnog reda i prestaje da govori o fakticitetu besplatnog studiranja, nego pre o spektru nužnih obrazloženja koja variranjem premošćavaju različite probleme u činjeničnom i logičkom sledu. Drugim rečima, svako „vreme” nudilo je svoje odgovore na jednostavno pitanje: po kojem osnovu ste bili oslobođeni plaćanja školarine u Gracu? Ovo pitanje bilo je dopunjeno i molbom da ispitanici navedu od koga su čuli da su studije besplatne, kao i to na koji način su saznali za školu? Od velike važnosti bilo je saznati i to u kojem trenutku odlaze iz neke od *Jugoslavija* u Austriju. Pregled varijacija narativa poštovaće hronološki sled u odlascima u Grac koji će, istovremeno, dati i pregled korišćenih obrazloženja u odgovaranju na centralno pitanje, a to je osnov oslobođanja od plaćanja studija.

Najstariji ispitanik, koji će ove godine otići u penziju kao redovni profesor FMU i šef Odseka za džez i popularnu muziku, u Austriju odlazi na studije džez bubnjeva 1974. godine gde je i magistrirao 1980. godine. On je, međutim, ujedno i jedini ispitanik koji distribuira narativ koji obrazloženje ne dovodi (direktno) u vezu sa ratnim zbivanjima. Zadovoljenje potrebe da se bude informisanim o osnovu po kojem kao inostrani student besplatno studira u Austriji, za njega postaje moguće prihvatanjem prve verzije narativa koja uvodi istorijsku ličnost upamćenu, između ostalog, i po priznatoj prosvetiteljskoj ulozi. Tako je hronološki prva varijanta obrazloženja, glasila: *Još je Marija Terezija, ja mislim, napravila taj neki dogovor da se za ljude sa ovih prostora školovanje u Austriji ne plaća. I to je važilo i tada.*

Naredna varijanta narativa, onako kako se javlja prema hronologiji odlazaka u Grac, počev od 1988. do 1992. godine, uvodi odštetu kao obrazloženje oslobođanja plaćanja školarine, tako što je jedan ispitanik naveo da se radilo o odšteti za Drugi svetski rat, dok je dvoje reklo da misle da se radilo o toj odšteti, s tim da nije bila isključena ni mogućnost odštete za Prvi svetski rat.

Odlasci koji nastupaju od 1994. godine do 2002. godine, prema ličnim primerima ispitanika, bivaju praćeni tvrdnjom da im je školovanje bilo omogućeno, upravo, na osnovu Prvog svetskog rata, mada su formulacije bile različite. Jedna od varijanti narativa pominjala je *obostrani sporazum posle Prvog svetskog rata koji je napravio sto godina*, ali i bojazan da ćemo videti: *šta će biti posle sto godina.*

Mogućnost odlaska na studije džez pevanja ‘96. godine, jedna od informantkinja opisuje na sledeći način.

Postojala je ta solucija, pošto je škola bila besplatna u Gracu za studente iz naših krajeva po nekom ugovoru iz Prvog svetskog rata koji sam čula da su sad opet nešto aktivirali. Ja sam imala sreće da sam bila ta generacija.

Na centralno pitanje o školarini u Gracu, sagovornik koji, takođe, odlazi ‘96. godine odgovara:

Školarina ne postoji. To je bila odšteta čak iz Prvog svetskog rata. Odšteta je da sto godina, valjda, ili nekih osamdeset godina, nisam siguran, naši nisu plaćali školarinu. I Srbi, i Hrvati i Slovenci... Oni koji su napravili Kraljevinu. Ništa više nisam znao. Totalna nesvest.

I ispitanici koji odlaze posle 2000. godine pominju ratnu odštetu kao osnov oslobađanja. Jednom od njih, kolega sa studija na ogranaku FMU u Kragujevcu, takođe zainteresovan za studije džeza u Gracu, prenosi ono što je ranije saznao:

Saznajem od njega, otprilike, da je to nekakva ratna odšteta, koja važi još od Austrije ili Austro-Ugarske... I čini mi se da samo mi iz Srbije ne plaćamo. Da se to ne odnosi na Hrvate i Slovence. Za Bosance nisam siguran. Makedonaca je nešto kasnije bilo. Nisam siguran da li je važilo za sve ex YU. Mada, Slovenci su tih godina već ušli u EU i počinju da plaćaju, dabome. Mi koji nismo iz EU, nismo plaćali. Ranije nisu plaćali ni oni. Kako je ko iz Jugoslavije ulazio u EU, bilo je: E sad si Evropa, ispisao si se, e sad plaćaj...⁸

Nisam se nešto istorijski bavio time. Čuo sam tu neku osnovnu priču, da je ratna odšteta odavno, da se škola ne plaća, a nisam se bavio time. Što? Prosto sam otišao tamo i ubacio je u druge životne tokove.

Međutim, u iskazima najmlađih ispitanika ali i jednog koji je na studije otišao devedesetih godina i ostao tamo da živi do nedavno, javlja se razrada narativa koja pored istorijskog događaja kakav je Prvi svetski rat, i odštete koja služi kao obrazloženje, uvodi još jednu istorijsku ličnost, ovoga puta iz skorije srpske istorije. Narativi su bivali dopunjeni na sledeće načine:

O reparaciji nisam toliko ni mislio. Ona se nije pominjala. Znam da je u jednom trenutku ukinuta i čuo sam priču, što bi rekli aber, da su banke preuzele – to je već Đinđićevo vreme – da su banke preuzele školarine naših studenata i da su na osnovu toga otvorena sva moguća predstavništva Raiffeisen banke, Erste banke. Banke plaćaju harač time što pomažu nama studentima plaćanje školarina. Na osnovu toga su bile puštene u zemlju. To je mogao biti neki dil. To je opet rekla kazala i bilo je davno.

Rat, odšteta i Zoran Đinđić javljaju se i na sledeći način u iskazima:

To je ona odšteta. Mislim da je to Đinđić sredio. Nisam siguran koji je rat, ali mislim da se on izborio da to bude ratna odšteta. Sad postoje školarine. Pre desetak godina, kada sam završavao, već su bile priče da će biti školarine... Drugi su plaćali školarinu od oko 350 evra po semestru.

I treći informant uvodi Đinđića kao ličnost koja je imala sposobnosti da se izbori, ali i neophodna znanja da to učini:

Nije da se nije plaćalo ništa. Ali ako kažemo da se plaćalo petnaestak eura⁹ po semestru ili čak godini, ne sećam se, možemo prevesti da je džabe. Da sam došao iz neke naprednije zemlje, bilo bi par stotina evra po semestru. Dokle

8 O kulturnim predstavama o Evropskoj uniji i evrointegracijama Srbije među pripadnicima srpske dijaspore u Gracu više u: Brujić, 2018.

9 Za osiguranje.

se sad došlo, ne bih znao da vam kažem... Dok smo mi još studirali, mislim da se intenzivno na tome radilo. Sećam se od druga, koji je u Beču studirao klasičnu violinu, da mi je u nekom trenutku rekao da su hteli da povuku neplaćanje za naše studente i da je pokojni premijer, tadašnji, Đinđić – da je on uspeo da ih odgovori od toga i da su oni uspeli i dalje da nastave sa tim sistemom da naša deca ne plaćaju. S obzirom da je nemačka škola i đak, moguće, da je znao kako sa njima...

Ne znam da li se odnosilo na celu Austriju. Dobro pitanje? Mislim da ne. Mislim da se odnosilo konkretno na Grac i mislim da je važno za sve naše studente, šta god da su studirali. Što se tiče nekih oblasti i gradova, bez obzira šta ste studirali i da li ste bili iz ex YU, mislim da ste čak i plaćali. U moje vreme, u Grac dođeš, kreneš da studiraš i tih godinu dana učiš jezik. Imaš dve ili tri šanse da ga položiš. Već početkom sledeće godine ako nisi položio, gubiš pravo na školovanje. Drugi gradovi su to tražili u startu. Što se baš Grac izdvaja od drugih, ne znam.

Za razumevanje narativa, i njegovih pripadajućih varijacija, biće potrebno uputiti u još neke podatke koji su dobijeni intervjuima. Jedna od specifičnosti širenja narativa, odnosi se na činjenicu da su svi ispitanici, kao izvor predstavljenih informacija navodili ili kolege koje su već bile na školovanju u Gracu ili pojedince koji su pripadali džez sceni (bilo da su sa njima svirali ili da su od njih učili). Ovaj podatak, naime, govori o profesionalnoj karakteristici međusobnog poznavanja malog broja džez muzičara i lakom protoku informacija među pripadnicima iste branše na prostoru zemlje u kojoj su živeli.

Međutim, informacija da se u Gracu može studirati džez važna je, ponajviše, za džez muzičare, ali je već rečeno da oni nisu jedini koji učestvuju u širenju i održavanju ideje o besplatnom školovanju koja bi, na neki od načina, bila povezana sa Prvim svetskim ratom. Pregled internet sadržaja to jasno potvrđuje, kao što ukazuje i na to da narativ nije funkcionisao isključivo u Srbiji, nego i u BiH, ali i među ljudima sa „ovih prostora” koji žive u Austriji.

Dobar deo informacija iz internet prostora pripada 2013. godini kada je na sajtovima, portalima i forumima bilo moguće pročitati sadržaj, poput:

Beograd – I pored toga što je istekao stogodišnji ugovor Austrije i Srbije o besplatnom studiranju, školovanje na Univerzitetu u Beču bar je upola jeftinije, a ruku na srce, i znatno kvalitetnije od onog u Beogradu i Novom Sadu.¹⁰ (Vaseljenska TV)

Rasprava koja je vođena povodom ovog komentara, daje više „podataka”. Naročito se izdvaja komentar čitaoca čiji „nik” ukazuje na to da živi u Austriji:

A ugovor između Austrije i svih bivših zemalja Jugoslavije koji je navodno istekao bi koliko sam ja čuo trebao da važi do 2018. (stogodišnji ugovor od kraja I svetskog rata 1918.), a ovim povišenjem školarine¹¹ je zaobiden, jer

10 <https://www.vaseljenska.com/drustvo/studije-jeftinije-u-becu-nego-u-beogradu/> (pristupljeno 20. 07. 2018)

11 Pojašnjenje će uslediti u nastavku rada.

po zakonu oni imaju izbor da li će da ga sprovede ili ne, stvar njihove dobre volje...Inače ugovor je bio na ime toga što nikad nisu platili milionske odštete od ratova pa su onda kao dozvolili da mi „Jugosi“ studiramo kod njih pod povlašćenim uslovima...¹² (Vaseljska TV)

Iste godine, važno je naglasiti, i drugi portali imaju isto saopštenje:

Stogodišnji ugovor o besplatnom studiranju između Austrije i Srbije je istekao, ali i pored toga fakulteti u ovoj zemlji, posebno oni u Beču i dalje privlače naše studente. Dva su razloga za to. Koliko god branili naše visoko obrazovanje čini se da je njihovo ipak malo kvalitetnije, a uz to, što je možda i važnije, studije u Beču mogu da budu i jeftinije¹³. (Belle Amie Portal)¹⁴

Pretraga internet sadržaja ukazuje na to da se narativ javlja i kasnije. Povođom članka dnevnog lista *Blic* 2017. godine, pod naslovom *Svima koji žele da studiraju u inostranstvu 2018. donosi pet promena: Fakultet u Austriji više nije besplatan, ali jeste u ovoj zemlji*¹⁵, u diskusiji na forumu su se našli poznati odgovori na pitanje zbog čega je studiranje za naše studente ranije bilo besplatno:

– Po ratnoj otzeti iz prvog cvetskog rata građani Srbije su imali pravo da 99 godina studiraju besplatno. Placali su mesечно samo 200€ za smestaj i 3 obroka u domu. Uslov je bilo poznavanje nemackog jezika B1 u prvoj godini i da se za tih godinu dana nauči na B2. Kako 2018 istice 99 god to je razlog za pocetak naplacenja studiranja.

Zato sto su to bili omogucili na 100 godina. Od 1918–2018

Što su studije bile reparacija za rat i trajalo je 100 godina, tj. do 2018.¹⁶

Bosanskohercegovački internet izvori ukazuju na to da je isti narativ postojao i tamo ali kada je reč o verodostojnosti podataka, postoji izvesna doza skepse. Tako na forumu *Stipendije.ba*, kao odgovor na pitanje o tzv. *Stogodišnjem ugovoru*, koji se pominje i u prethodnim primerima, stoji komentar:

Ja sam isto čula da ovaj ugovor nije ni postojao. A naši studenti plaćaju koliko i austrijski (čini mi se oko 600 eura godišnje ili nešto slično).¹⁷

Međutim, da postoje i veoma oprečene informacije, pokazuje i sledeći primer sa sajta *STUDIRAJeju*:

12 <https://www.vaseljska.com/drustvo/studije-jeftinije-u-becu-nego-u-beogradu/> (pristupljeno 20. 07. 2018)

13 <http://www.belami.rs/skolarina-u-becu-ista-kao-i-u-nisu/> (pristupljeno 20. 07. 2018)

14 Isti sadržaji nalazio se i na još nekim adresama: <https://vesti-online.com/Vesti/Srbija/298608/Studije-jeftinije-u-Becu-nego-u-Beogradu>(pristupljeno 20. 07. 2018)

<http://fakulteti.edukacija.rs/vesti/studiranje-u-becu-jeftinije-nego-u-srbiji> (pristupljeno 20. 07. 2018)

15 <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/svima-koji-zele-da-studiraju-u-inostranstvu-2018> (pristupljeno 20. 07. 2018)

16 <https://www.blic.rs/forum/svima-koji-ele-da-studiraju-u-inostranstvu-2018-do,0,3434328,258468714,czytaj.html> (pristupljeno 20. 07. 2018)

17 <http://www.stipendije.ba/vanilla/index.php?p=/discussion/19/stogodisnji-ugovor/p1> (pristupljeno 20. 07. 2018)

Više puta se čuju priče među studentima o tzv. Stogodišnjem ugovoru između nekadašnje Austro-Ugarske i Bosne i Hercegovine. Na osnovu njega, građani BiH mogu besplatno pohađati austrijske univerzitete. Pokušali smo saznati više o spomenutom ugovoru, te smo kontaktirali ambasadu BiH u Austriji i Ministarstvo za obrazovanje u Austriji.

Iz ambasade nam nisu ništa konkretno mogli reći, osim da je ugovor istekao i da nije produžen, dok Iz Ministarstva za obrazovanje u Austriji saznajemo da takav ugovor ne postoji i da nemaju nikakvu informaciju o takvom dokumentu¹⁸.

Na osnovu do sada iznetog, jasno je da se fakticitet o školovanju koje se ne plaća, najčešće, dopunjava obrazloženjem koje podrazumeva priznavanje odštete iz Prvog svetskog rata. Ova činjenica, uz tu da se ovakav narativ javlja na širem prostoru, da ima najduži kontinuitet od dve decenite i više, te da je u finalnoj verziji dopunjen razradom koja posledice Prvog svetskog rata povezuje sa novijom srpskom istorijom, ključni su razlozi zbog čega je, upravo, ova verzija narativa uzeta za analizu kao centralna. Zbog svega do sada iznetog, da bi se pristupilo analizi, biće potrebno uputiti u niz kontekstualnih značajki koje će iz različitih perspektiva – što problemskih, što vremenskih tj. ideoloških koje su s njima u vezi – imati zadatak da uspostavi novi sled u ovom stogodišnjem intervalu. Taj novi sled posledica je dekonstrukcije procesa konstruisanja, koji je na ovom mestu predstavljen u svom isečku.

Dekonstrukcija konstrukcije ili istraživačka *epopeja*

Varijacije koje se sreću u obrazloženjima, jasno je, toliko su velike da je potpuno izvesno da među razlikama u narativu postoje i razlike koje ne mogu odgovarati faktičkom. Višedecenijski vremenski period, rasprostranjenost i upornost narativa zaslužuju analizu koja će, najpre, pokušati da odgovori na pitanje šta je u narativu, koji poprima karakteristike urbane legende (o urbanim legendama više u: Kovačević 2009, 15–24; o urbanim legendama kao nekonstruisanim društvenim problemima vidi: Kovačević 12, 73–81), realna potka na kojoj su mogla biti građena fiktivna i mitologizovana objašnjenja. Ovakav pristup, odabran je s ciljem razumevanja samog narativa i konteksta u kojima su se javljale njegove različite varijante, a ne njegovog pukog proglašenja za neistinu.

Prvi i najlogičniji korak bio je stupanje u vezu sa Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS s ciljem dobijanja informacije o osnovu oslobođanja plaćanja školarine naših studenata u Austriji. Međutim, kao prvi veliki problem javlja se činjenica da se radi o višedecenijskom fakticitetu, te da dobijanje odgovora koji će važiti samo za ovaj trenutak nije od presudnog značaja za programiranu analizu. U komunikaciji sa više odeljenja ovog ministarstva

18 <http://www.studiraj.eu/ba/stogodsini-ugovor-izmedju-republike-austrije-i-bih/> (pristupljeno 20. 07. 2018)

najzad se ispostavlja da se, kako je rečeno u jednom od razgovora, potraga za željenim podacima odvija na „pogrešnom mestu” i da bi za informacije o prethodnom periodu trebalo zamoliti Ministarstvo inostranih poslova RS. Telefonska komunikacija iako nije dala potvrdu o postojanju dokumenta koji bi bio povezan sa Prvim svetskim ratom, nije ni izričito negirala tu mogućnost zbog čega je, najpre, napravljen uvid u *Senžermenski ugovor o miru između savezničkih i udruženih sila i Austrije* (Stojković 1998, 19–33) koji je postojao i u bazi Ministarstva inostranih poslova RS. Naime, nakon što je Prvi svetski rat okončan i pošto su zaključena primirja, na Mirovnoj konferenciji u Parizu tokom 1919. i 1920. godine rešavani su proistekli problemi između pobedenih zemalja i pobednica kojima je pripadala i novoformirana Kraljevina SHS (Opojević Hofman 2012,19). Za svaku pobedenu zemlju, na ovoj konferenciji, izrađeni su i mirovni ugovori (ista 2012, 19). Takav ugovor potpisan je i sa Austrijom 10. septembra 1919. godine u gradu Saint-Germain-en-Laye. Ovim ugovorom, između ostalog, predviđena je i odgovornost Austrije za ratnu štetu (ista 2012, 21), pri čemu u pravnoj terminologiji pojam *ratnih reparacija*, najčešće, podrazumeva „materijalno obeštećenje koje pobedena država plaća državi pobednici za eventualno pričinjenu ratnu štetu – na osnovu prethodno potpisanih sporazumema i mirovnih ugovora” (Kršev 2011, 9). Međutim, upravo pitanje ratne štete je delegaciju Kraljevine SHS koja se nalazila na Konferenciji mira stavljala u „specifičan položaj” zbog činjenice da je Srbija „kao pobednik u ratu i zemlja koja je podnela najveće žrtve, imala pravo na odštetu” dok su ostali delovi novoosnovane Kraljevine „kao bivše pokrajine Austri-Ugarske, po mirovnim ugovorima bili dužni da plate austrougarske dugove i procenat ratne štete” (Opojević Hofman 2012, 21). Pravo na naknadu, naposljetku, dobile su samo Srbija i Crna Gora (Kršev 2011, 11), s tim da:

Treba napomenuti da su svi mirovni ugovori, potpisani u Versaju, Sen Žermenu, Trijanonu i Neiju, sa zemljama članicama bivšeg Centralnog bloka predviđali obavezu isplate ratnih reparacija u novčanom iznosu ili u naturi, kao i restitucije nađenih predmeta. Međutim, ove obaveze prema Kraljevini SHS ni u jednom članu nisu bile taksativno navedene, tako da je ona bila na kraju primorana da prihvati odštetu na principu „daj šta daš”. (Kršev 2011, 12)

Ovo i *ovakvo* pravo nastalo je kao rezultat priznatih razornih efekata rata koji su bili ogromni. U dodatku „Srpski gubici” Delegacije kraljevine SHS na Mirovnoj konferenciji u Parizu navedeno je, prema popisu Austrougarske vlade iz 1917. godine da je u delu Srbije koji je okupirala austrougarska vojska najveće smanjenje muškog stanovništva bilo u Beogradu, čak (65,6%); u istom gradu je znatno smanjen i broj žena, i to za (21,6%) (Krizman i Hrabak 1960, 372). Ovaj dodatak završen je procenom da će srpski gubici preći „milion ljudi, žena i dece” i da će predstavljati više od petine ukupnog stanovništva ondašnje Kraljevine Srbije (isti 1960, 373). Međutim, „zajednički gubici u razdoblju (1912–1918) procenjivani su na 1,9 miliona od kojih su 900.000 bili vojni gubici, sa Srbijom i Crnom Gorom koje su podnele glavni udar” (Pavlović 2004,

377). Gubici u ljudstvu, koji se procenjuju i na 28% celokupne populacije, čemu valja dodati podatak da je Kraljevina Srbija ostala i sa 114.000 ratnih invalida, ali i sa oko 150.000 teško ranjenih civila (prema Čalić 2004, 203), samo su deo onoga što je rat prouzrokovao, budući da je Srbija i u pogledu industrijskog razvoja „vraćena decenijama unazad” (ista 2004, 205)¹⁹.

Ovakva poratna realnost, koju su otežavale i izrazito teške političke prilike, imala je ogromne socijalne posledice, među kojima je u načinu njihovog saniranja trebalo pronaći i potvrdu o konkretnom oslobađanju od školarina po osnovu reparacija. Stvarnosna potka, koju čini žrtva veća od milionske, neprocenjiva privredna, industrijska, infrastrukturna razaranja itd. utkana u centralni narativ, mada na posredan način, nesumnjivo je doprinela njegovom upornom održavanju i širenju kao verodostojnog među različitim društvenim grupama. Traganje za regulativom koja bi to potvrdila ili osporila, a bez koje dekonstrukcija ne bi bila moguća, stoga, dalje biva usmerena ka ambasadama, kao savremenim izvorima, ali i ka fondovima Arhiva Jugoslavije i *Službenim novinama Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*.

Odgovor ambasade Republike Srbije u Beču bio je dvostruko negativan. Prvi primljeni odgovor sadržao je informaciju, uz ogradu „koliko je nama poznato”, da ne postoji međunarodni ugovor na osnovu kojeg su studenti u Gracu bili oslobođeni plaćanja školarine. Dopuna ovog odgovora ticala se, upravo, mogućnosti da je ratna odšteta za Prvi svetski rat prouzrokovala datu okolnost. Međutim, i ovaj odgovor²⁰ bio je negativan i formulisan na način da: nikada nije postojala takva odredba, niti da su školarine ikada bile u vezi sa ratnim reparacijama. I odgovor iz *Austrijskog kulturnog foruma* u Belgradu, pri ambasadi Austrije, bio je negativan i dopunjen informacijom da pomenuti Senžermenski ugovor iz 1919. godine ne sadrži odredbe o univerzitetima, obrazovanju ili stipendijama, te da službenik ambasade koji potpisuje odgovor nikada nije čuo za ovo obrazloženje i da misli da je ono malo verovatno.

Dobijanjem negativnih odgovora²¹, potreba za istinom mogla je biti zadovoljena. Međutim, kako *istina*, u skladu sa konstruktivističkom perspektivom, nije cilj ovog istraživanja, dekonstrukcija dalje biva sprovedena s ciljem odgovaranja na pitanje kako su „istine” sadržane u različitim varijantama narativa mogle nastati i na koja su pitanja odgovarale u svakom od istorijskih sledova i u okviru grupa koje su ih širile kao neupitne. Ovo pitanje, međutim, za potrebe ovog rada biće suženo, mahom, na „istinu” o priznatim posledicama Prvog svetskog rata i na fakticitet da srpski studenti jesu studirali bez nadoknade za školovanje u Austriji, te da je ova potonja okolnost naročito značajna za finalizaciju procesa institucionalizacije i profesionalizacije džeza u Srbiji, time i za ukupan proces konstruisanja džeza kao društvenog problema.

19 O šteti u poljoprivredi i stočnom fondu, rudarstvu, zanatstvu itd. više u Čalić 2004, 202–205.

20 Uz istu ogradu.

21 Ali i važnih informacija koje će pomoći da se rasvetle opisane okolnosti od sedamdesetih godina XX veka, o čemu će naknadno biti više reči.

Međutim, vraćanje u poratni period i praćenje arhivskih izvora, preinačuje i vremensku odrednicu besplatnog studiranja u Austriji i u Gracu. Ova okolnost nastupiće znatno kasnije i, zapravo, će samo učestvovati u izgradnji „istine” o besplatnom školovanju na ime ratnih raperacija. Period o kojem je reč, istražen je na osnovu regulativa koje su donete u Kraljevini²², sa jedne strane, i prakse koja je postojala u Gracu na osnovu poverljivih informacija prosleđenih iz Konzulata Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 12. oktobra 1925. godine²³ koje će biti detaljnije iznete. Naime, radi se o izveštaju konzula Političkom odeljenju Ministarstva Inostranih dela o našim studentima u Gracu, u kojem stoji. „Grac – nekada slovenska naseobina Gradec – imao je već koncem 16. veka univerzitet sa dva fakulteta...” gde je bila „...oduvek skoro polovina studenata iz Inostranstva”. Univerzitetska tradicija, kao i činjenica da nam je ovaj univerzitet bio i najbliži, opšte uzev, ali i to da se radilo o „provincijskom gradu” od oko 200.000 stanovnika u kojem se studenti „s materijalnog gledišta lakše kreću”, bili su neki od razloga kojima je obrazlagano veliko prisustvo domaćih studenata u Gracu.

U izveštaju postoji i podatak da je 1924. godine, od 2300 studenata 1000 bilo iz inostranstva, a da je od tog broja 15% bilo iz Kraljevine. Broj Srba koji je studirao bio je najveći u odnosu na druge pripadnike „naše nacije” (161) i, gotovo, se približio broju Nemaca, iz Nemačke i Čehoslovačke (183)... Važni podaci o političkom delovanju studenata (ne samo iz Kraljevine), dopunjeni su i njihovim ekonomskim statusom naročito opterećenim rastom cena namirnica i stanarine, ali i „upisnine” što sve jasnije počinje da demontira narativ kao verodostojan. Tako u izveštaju stoji i:

Ekonomske prilike studenata, a naročito studenata iz Inostranstva, pa po tome i naših studenata postaju postepeno sve teže...Šta je takođe od važnosti uporedo sa pomenutim raste i upisnina i ostale takse na Univerzitetu... Sve to otežava studije na ovdašnjem Univerzitetu i ako se indeks za stanarinu i nastavu poveća – što ne samo da je moguće, nego s vremenom i sigurno – biće upis novih đaka minimalan i izvesno je, da će studenti iz Inostranstva prestati da dolaze u Grac. To, kao i napredak naših naučnih zavoda, učiniće da će upisivanje naših studenata u ovdašnjem Univerzitetu stalno opadati i tokom vremena – kao što je već istaknuto – sasvim oslabiti i konačno nestati.

Prethodno navedene cifre u izveštaju govore o studentima koji nisu studirali o državnom trošku što potvrđuje i podatak da je Ministarstvo prosvete Kraljevine SHS, po odobrenju Ministarskog saveta, od oktobra 1924. do avgu-

22 *Uredba o naknadi štete* – Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, br.141 – 30. jun 1920. *Dopuna Uredbe o naknadi štete* Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, br.151 – 09. jul 1921. *Zakon o isplati ratne štete dosuđene po Uredbi o naknadi štete od 30. juna 1920. godine sa docnijim njenim izmenama i dopunama* – Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, br. 280 – 14. decembar 1922. *Pravilnik o izvršenju zakona o isplati ratne štete* – Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, br.113 – 22. maj 1923.

23 AJ 334–361–1154

sta 1925. godine, poslalo na usavršavanje u inostranstvo „60 novih državnih pitomaca” od čega je četvoro trebalo da bude upućeno u Austriju, te da je odlukom ministra odobren odlazak dva pitomca: jednog studenta muzike iz Sarajeva i jednog slikara iz Tuzle.²⁴ Međutim, i u slučaju onih kojima je Kraljevina plaćala školovanje i u slučaju onih koji su samostalno odlazili, postaje izvesno da oslobađanje od školarine nije postojalo dvadesetih godina prošlog veka. Za razumevanje stanja u nerednoj deceniji značajno će biti uputiti u formiranje *Komiteta za razmenu studenata sa inostranstvom* 1937. godine. Podatak da je na trećoj sednici Komiteta dostavljeno pismo koje je klub medicinara u Zagrebu primio iz Austrije „kojim se izveštavaju da Austrija ne omogućava hospitaliranje studenata u austrijskim bolnicama”²⁵ uz to da su iste godine dva studenta medicine zagrebačkog Medicinskog fakulteta učestvovala u ferijalnoj razmeni sa Austrijom, i jedan sa ljubljanskog, iznova dovode u pitanje podatak o ratnim reparacijama koje je već trebalo da obezbede besplatno školovanje za naše studente u Austriji.

Završetak Drugog svetskog rata uslovio je kompletnu političku i ideološku promenu ondašnjeg jugoslovenskog društva koja se mogla ispratiti i u arhivskim izvorima kada su stipendije ovdašnjih studenata u Austriji u pitanju. Naime, u *Planu rada na razvijanju kulturne saradnje sa Austrijom* koje je Političko predstavništvo Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ) decembra 1946. godine dostavilo Komitetu za kulturu i umetnost Vlade FNRJ, a koji je potpisao dr. F. Hočevar, stoji:

U širokim masama austrijskog naroda vrlo su lažne predstave o Jugoslaviji. Većina predstavlja sebi naš narod kao vrlo ratoboran, za malo divalj, naš život – kao primitivan i nekulturan.

Neophodno je upoznati austrijski narod s našim visokim nivoom društveno-političkog života, s našim kulturnim bogatstvima, našom umetnošću kako individualnom, tako i narodnom. To je prva zadaća.

S druge strane Austrija je služila već odavno kao centar za usavršavanje naših umetnika i naučenjaka...

Što se tiče kulturnih tekovina Austrije, propaganda za njih u našoj zemlji je nepotrebna, ali možemo njih iskoristiti za dalji razvoj naše sopstvene.

U prvom redu to bi bila usavršavanja naših studenata i umetnika na višim školama, ali samo u individualnim slučajevima, nikako masovno kako ne bi došla naša omladina pod štetni uticaj. (AJ 314–4–17)

Prema arhivskoj građi, koja nije kompletna ali jeste izrazito značajna za ovo istraživanje, od pedesetih do sedamdesetih godina prošlog veka nastupa period recipročnog stipendiranja studenata. Stipendije su, svaka sa svoje strane, podmirivale austrijska i jugoslovenska vlada²⁶. Tako Austrija 1952. godine daje stipendiju jednom jugoslovenskom studentu za studiranje na jednom od

24 AJ– 66–129

25 AJ– 66–129

26 AJ– 559

austrijskih univerziteta. Do 1955. godine broj recipročnih stipendija uvećan je na 3. Ambasada FNRJ u Beču 16. maja 1955. godine Komisji za kulturne veze sa inostranstvom u Beogradu dostavlja rezultate razgovora u Ministarstvu prosvete o razmeni studenata, među kojima su: 3 stipendije na bazi reciprociteta, saglasnost o tome da svaka zemlja vrši izbor i predlaže kandidate, ali i taj da:

Austrijanci ne mogu da se obavežu na oslobađanje stipendista – studenata od školskih taksi, jer to protivreči njihovom unutrašnjem zakonu. Međutim, pristali su da zbog toga povećaju iznos stipendija od 1100 na 1200 šilinga mesečno. S obzirom da školska taksa po semestru iznosi 200 šilinga, ovo povećanje ne samo da pokriva izdatke za školsku taksu već uvećava stipendiju. (AJ 559)

Broj stipendija na bazi reciprociteta će se, u najkraćem, tokom pedesetih godina prošlog veka, mahom, kretati od tri²⁷ do pet. Isto važi i za šezdesete godine. Za akademsku 1970/1971. godinu na raspolaganju su bile 4 stipendije po istom principu²⁸. Međutim, 1972. godine u Beču biva potpisan i *Sporazum o saradnji na području kulture, nauke i prosvete između Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i Republike Austrije*²⁹. U članu. 4 ovog sporazuma bilo je navedeno da svaka država ugovornica dodeljuje svake godine u okviru finansijskih mogućnosti akademskim građanima na studijama i apsolventima druge ugovorne strane odgovarajuće stipendije za studije naučnog i umetničkog smera. Ovaj međunarodni sporazum, koji je stupio na snagu septembra 1973. godine, najzad, pruža trajniju formalnu osnovu za školovanje jugoslovenskih studenata u Austriji, s tim da je oslobađanju od plaćanja školarine, zapravo, doprinela potpuno druga lokalna okolnost.

Kad istina ima alternativu

Iako nije moguće precizno odgovoriti na pitanje kada nastaje narativ koji uvodi mitologizovano objašnjenje kao ono koje daje odgovor na pitanje zbog čega naši student nisu plaćali školarinu u Austriji u dužem vremenskom periodu, postoje valjani razlozi da se pretpostavi da prva varijanta narativa nije mogla nastati pre sedamdesetih godina prošlog veka. Ovaj zaključak nije izveden na osnovu odgovora ispitanika koji odlazi na školovanje 1974. godine, niti na bazi pretpostavljenih efekata koje je mogao da ima pomenuti *Sporazum* iz 1972. godine, nego na osnovu fakticiteta da je studiranje u Austriji, počev od sedamdesetih godina XX veka do 2000. godine, zapravo, bilo besplatno za sve

27 Ponuda od pet stipendija, sa austrijske strane, ispostavila se kao preopterećujuća za naše kapacitete pa se, sa naše strane, išlo s preporukom da se obezbede po tri stipendije (AJ 559–177–367)

28 AJ– 559

29 Sporazum je stupio na snagu septembra 1973. godine. Uredba o ratifikaciji sporazuma potpisana je 1974. godine – Službeni list SFRJ – međunarodni ugovori 07/74.

studente bez obzira na njihovo poreklo ili uspeh tokom studija, kako je navedeno u odgovoru Direktora studijskog centra KUG, te da osnov nema nikakve veze sa Prvim ili Drugim svetskim ratom ili nekom drugom takvom okolnošću. Period u kojem je studiranje besplatno, u trajanju od tri decenije, jeste i period kada studiranje džeza postaje moguće u Evropi i u kojem ispitanici odlaze u Grac na školovanje. Opisana okolnost besplatnog školovanja u Austriji, koja se javlja kao motiv u svim varijantama narativa, jeste ujedno i njihova stvarnosna osnova, ali i potvrda stava da iz prošlosti „uzimamo sve što nam danas treba” (Đerić 2010, 109). Ova osnova, sledstveno, pružila je prvu mogućnost da nastanu manje ili više uverljive razrade narativa. Ono što je, međutim, značajno naglasiti jeste da su sve razrade građene uz pomoć mitologizovanih objašnjenja koja su se naslanjala na ono što je faktičko stanje poput besplatnih studija; ili na ono što je odgovaralo istorijskim činjenicama: počev od vladavine Marije Terezije, preko izrazito razornih efekata Prvog, pa i Drugog svetskog rata, sve do uloge prvog demokratski izabranog premijera Srbije Zorana Đinđića. Ono na šta će se rad u daljem toku fokusirati jesu upravo pozajmljenice iz realnog čiji je zadatak bio da odgovore potrebi pružanja objašnjenja o besplatnom školovanju u okolnostima koje su uvek iste u smislu da „nove društvene snage traže i novu sliku prošlosti” (Kuljić 2006, 12).

Razlike koje postoje u mitologizovanju objašnjenja besplatnog školovanja, a koje u prvi plan stavljaju posebnost studenata „sa ovih prostora”, pri čemu su oni najčešće definisani kao srpski ili kao ex YU, pored kontekstualnih značajki vezanih za zemlju u koju se odlazi, valja potražiti i u kontekstualnim značajkama vezanim za *zemalje* iz kojih se odlazi. Ono što je već sada izvesno, jeste da su informanti preuzimali objašnjenje koje je cirkulisalo u širem kulturnom prostoru³⁰, pri čemu se jedan njegov deo odnosi na sredinu iz koje odlaze, dok drugi pripada sredini u koju odlaze a koji tvore zajedno sa sunarodnicima koji su, iz ekonomskih razloga, kontinuirano migrirali počev od pedesetih godina prošlog veka kada su ova kretanja imala, najpre, ilegalan status. Međutim, jedina komunistička zemlja koja je šezdesetih godina „isprva nerado, a potom masovno i stihijski dozvolila (isključivo) svojim nekvalifikovanim i niskokvalifikovanim radnicima da odu u zapadnu „kapitalističku Evropu” na „privatno zapošljavanje”, bila je bivša Jugoslavija” (Antonijević 2013, 37). Radni migranti tj. gastarbajteri koji u znatnom broju odlaze, upravo, u Austriju, iako značajno drugačijih karakteristika od visokokvalifikovanih ili onih koji će to školovanjem u inostranstvu postati, zbog masovnosti migracionih talasa, međutim, moraju biti uzeti u razmatranje. Naime, treća faza migracionih talasa u Jugoslaviji, naziva se još i „faza maksimalizacije” i trajala je od 1965. godine do 1973. kada je u poslednjoj godini na rad u inostranstvo otišlo „rekordnih 1,1 milion Jugoslovena” (Dobrivojević 2007, 96). Podatak da u Gracu, u to vreme, počev od 1974. do 1980. godine kada je u njemu studirao najstariji informant, studira „ogroman broj naših”, javlja se u odgovorima i ostalih ispitanika koji grad

30 O konstruisanju kulturnog prostora putem muzike vidi u Ristivojević 2013.

nazivaju ex YU gradom³¹. Iz prethodno iznete građe, jasno je da je ovaj grad i pre YU grad i da je tradicija studiranja studenata sa „ovih prostora” vekovima duga. Ono što je, međutim, prvi put moglo da se dogodi jeste da se na prostoru druge „kapitalističke” zemlje *susretnu* oni koji masovno migriraju s ciljem da poboljšaju izrazito slab ekonomski položaj i oni koji iz matice odlaze na školovanje kojim ulažu u buduću profesionalno-ekonomsku sigurnost, pri čemu se ne misli samo na studente džeza budući da oni, u ukupnoj masi, tvore malu grupu. Iskazi informanata ukazuju i na to da oni ne samo da zatiču veliki broj studenata iz bivše Jugoslavije koji se sedamdesetih godina, po proceni kazivača, kretao oko polovine ukupnog broja studenata, nego zatiču grad u kojem živi „dosta našeg sveta” a za mnoge je, upravo, to bio dodatni motiv da se odluče za odlazak. Njihovo „mešanje” je, ipak, bilo izrazito redukovano ili je potpuno izostajalo, prema navodima. Analizirani narativ nalazi, međutim, put i do jednih i do drugih, s tim da za studente džeza ima daleko više značaja jer omogućava da se kroz informaciju o „privilegovanom” i „povlašćenom” položaju pošalje i podatak koji od sedamdesetih godina prošlog veka do 2000. godine odgovara faktičkom da, jugoslovenski i kasnije ex jugoslovenski, studenti jesu studirali bez novčane nadoknade.

Međutim, važno je naglasiti i to da potreba za mitološkom razradom narativa nastaje, upravo, u vremenu kada jedina komunistička zemlja dozvoljava legalno odlivanje nezaposlenih na rad u zemlju koja joj je u datom trenutku suprotstavljena kapitalističkim uređenjem ali koja joj, na posredan način, omogućava da smanji broj siromašnih, nezaposlenih, ali i da poveća prihode od doznaka za kojima je država „vapila” (Antonijević 2013, 170). Kontradiktornost nastaje i na planu ideoloških proklamacija u vezi sa obrazovanjem činjenicom da jedna kapitalistička zemlja dozvoljava i inostranim studentima, pa i onima koji dolaze iz komunističke zemlje, da studiraju besplatno, dok u slučaju informanata pruža i mogućnost koju ova branša sve do 2012. godine nije imala u svojoj zemlji. Označena kontradiktornost, na širem ekonomskom planu i planu obrazovanja u Jugoslaviji, potkopavala je, zapravo, opštiji socijalistički mit koji Gordana Đerić označava i kao mit o stalnom progresu (Đerić, 2010, 102).

Dalje, dok sa jedne strane postoji okolnost besplatnog školovanja studenata od sedamdesetih godina XX veka do 2000. godine, dotle se sa druge strane produbljuje ekonomska kriza. „Uprkos uvreženom mišljenju da su sedamdesete godine XX veka bile „zlatne godine jugosocijalizma” činjenice govore suprotno: tokom te decenije ekonomsko popustajanje Jugoslavije postalo je očigledno” (Antonijević 2013, 169). Kolaps će uslediti devedesetih godina prošlog veka usled ratnih i političkih zbivanja koja su za rezultat imala izrazite socijalne posledice. Opis odlaska najstarijeg informanta, koji navodi da je svirao tog leta³² u Rovinju i da je, pošto je čuo da je školovanje u Gracu besplatno, *skoknuo do Graca* gde su mu dali formular i informaciju o datumu prijemnog ispita i rekli

31 Već prema okolnostima iz kojih oni odlaze u njega.

32 1974. godine.

da plati *neku siću za zdravstveno osiguranje* značajno se razlikuje od okolnosti koje opisuje informatkinja koja odlazi 1996. godine:

Nije bilo straha. Jednostavno ideš, pevaš, radiš... Počneš sa dve i po, skoro tri godine pevanja na ulici – od toga sam se finansirala jer je mama sakupila tih dvesta maraka tada, nekako, da mogu da odem: za kartu i moj prvi Levis 501 koji sam kupila tamo...³³

Za ovu analizu, značajno je, međutim, to da je, upravo, od perioda demontaže socijalističkog uređenja³⁴ postalo moguće pratiti transformaciju narativa u onaj koji kao centralni motiv ima reparacije iz Prvog svetskog rata. Prva varijanta narativa u kojoj se pominje Marija Terezija i u kojem se posredno javlja njena prosvetiteljska uloga odgovara ekonomski složenom, ali bezbednosno i politički jednostavnijem trenutku. Druga verzija narativa, prema iskazima informanata, koja podrazumeva uvođenje ratne reparacije na ime odštete za stradanja u Drugom svetskom ratu, vremenski odgovara prelazu osamdesetih i devedestih godina i ukazuje na transformaciju narativa na način da se prvi put može konstatovati tzv. ratnocentrično sećanje (o njemu više u Kuljić 2006, 300–304) koje je, međutim, i dalje uklopljeno u vladajuću ideološku paradigmu. Ova paradigma dozvoljavala je samo ono objašnjenje koje je moglo biti u vezi sa skorijom prošlošću i promenom društvenog uređenja nakon Drugog svetskog rata kada se potiru sve zasluge pripadajuće prethodnom periodu, čime se na najbolji način može ukazati na to da stvaranje selektivnih grupnih znanja o prošlosti može biti „praktično” (o istorijskoj i praktičnoj prošlosti više u isti 2006, 10)

I pored toga što je pokazano da *zasluge* koje bi omogućile besplatno školovanje ne postoje kao priznati efekti bilo kog rata, pa ni Prvog svetskog, okolnosti pod kojima se sve upornije javlja ova verzija narativa, dozvoljavaju „organizovanje novih pamćenja na uzajamno povezanim mitovima koji vrhune nacionalnim” i otvaraju pitanje „da li je s ekonomskom i komunističkom razgradnjom komunističkog sistema u novim državama nestao deklarativno odbačeni komunistički narativ ili su prilagođeni postupci, strategije i mitovi izgradnje komunističkog pamćenja bili korisni u prelaznom (tranzicijskom) periodu...” (Đerić 2010, 101); s tim da bi na ovom mestu valjalo ukazati i na dužinu trajanja tranzicijskog perioda (više u Kovačević 2007, 22–24), budući da nadograđena varijanta konkretnog narativa postoji i danas zbog čega i jeste uzet u analizu kao centralni.

Za razumevanje ove okolnosti potrebno je dodatno približiti domaće prilike u kojima se javlja konkretna verzija narativa³⁵. Ratne okolnosti devedestih godina jesu i najdramatičnije u skorijoj srpskoj istoriji, ali i one koje su

33 Opis egzistencijalnog urušavanja usled izolacije, sankcija i ratnih dešavanja karakterističan je, dakle, za one koji odlaze devedesetih, ali su slični iskazi važili i za period posle promena 2000. godine u kojima se javlja i bombardovanje 1999. godine kao ono koje je dodatno iscrpelo građanje i njihove finansijske izvore.

34 Pri čemu njegovu demontažu valja shvatiti kao trajniji proces.

35 Narativ koji se odnosi na BiH prevazilazi okvire ovog rada ali bi ga, svakako, bilo vredno analizirati i zbog činjenice da pravo na odštetu dobijaju samo Srbija i Crna Gora.

„dotadašnje tabu teme” preinačile u „nove mitove” (Kuljić 2006, 301). Tako se u narativ posredno uvodi motiv o ogromnim stradanjima Kraljevine Srbije kroz „podatak” o pravu na besplatno studiranje u zemlji koja je nanela opisanu štetu pre nego što će se naći na gubitničkoj strani. Ekspanzija ranije zabranjene prošlosti, nakon raspada zemlje, „između ostalog i stoga što je integracija odveć počivala na propisanoj prošlosti” (isti 2006, 303) uvela je, tako, novi motiv u sećanje koje se sada centririra oko rata iz dalje prošlosti s kojom se nastoji uspostaviti kontinuitet. Prvi svetski rat postaje *markantni simbol smisla* što je važno istaći i zbog toga što je „samoviktimizacija uverljivija kada se prošlost centririra oko ratova” (isti 2006, 304). Ratna okolnost u kojoj nastaju i u kojoj se podnose nove žrtve³⁶ izaziva nacionalni ponos za zasluge koje premošćavaju višedecenijski period i pružaju, makar, i netačno obrazloženje okolnosti besplatnog školovanja za naše državljane s tim da je, za ovo istraživanje, izrazito važno i to da nastavlja da pruža i tačnu informaciju koja je imala konkretne implikacije kada su ispitanici u pitanju.

Ovakav narativ, međutim, nastavlja da postoji i nakon što su dramatični događaji, takođe, pohranjeni u istoriju. Kontinuitet koji ostaje da važi jeste kontinuitet ekonomskog zaostajanja, a nove stvarnosne i narativne vremenske međe pružaju dodatne podatke za analizu.

Do sada je više puta istaknuta 2000. godina kao ona od značaja. Tako, dok se u Srbiji menja režim i dok se uspostavlja nova vlast, na novim principima i novim nadama, u Austriji se donosi odluka da školovanje počinje da se plaća, i to 363, 36 evra po semestru od 2001. godine. Ova odredba bila je na snazi do 2008. godine kada je svaki student plaćao školarinu u slučaju da premaši trajanje studija kako je planirano nastavnim planom i programom i to za više od dva semestra, ali ne i ukoliko redovno polaže godine. Shodno tome, većina studenata nije morala da plaća nikakvu školarinu³⁷. Ova okolnost, koja nastupa kada najmlađi ispitanici odlaze na školovanje u Grac, a koja prvi put podrazumeva postojanje osnova za plaćanje školarine potencijalno je mogla da ugrozi i studente iz ex YU, ali i sam narativ koji, ipak, uspeva da „preživi” mitologizovanjem uloge tadašnjeg premijera Zorana Đinđića. U poslednjoj verziji narativa on se, naime, javlja kao figura koja je uspela da „odbrani” stipendije po osnovu reparacija iz Prvog svetskog rata usled čega naši studenti, prema iskazu ispitanika, nastavljaju da ne plaćaju školovanje. Međutim, i sama odluka o uvođenju školarina, prema podacima dobijenim iz KUG, mogla je biti opozvana intervencijom rektora nekog univerziteta. Upravo to se dogodilo kada je rektor KUG, nakon što je uvideo da broj studenata znatno pada, ali i zbog istorijskih i geografskih razloga, kako se navodi, doneo odluku da premosti probleme koje bi prouzrokovalo plaćanje školovanja u slučaju studenata koji ne mogu da ga plate. Konkretnije, uveo je oslobađanje od plaćanja školarine za studente iz

36 Sada bez pobedničke pozicije i priznanja žrtvene pozicije.

37 Od 2008. (letnji semestar) do 2012. (zimski semestar) ustanovljene su još neke olakšice, tako da se u suštini školarina nije plaćala.

istočne i jugoistočne Evrope za koje postoji i odvojeni budžet na Univerzitetu³⁸. Ovi elementi austrijske realnosti, i uže okolnosti na Univerzitetu u Gracu, još jednom su omogućili da se narativ distribuira uz neophodno preinačenje koje je refleksija promene koja je bila pre u domenu potencijalno mogućeg, nego praktikanog. Dati narativ, važno je napomenuti, petrifikuje i kontradiktornu ulogu koja je u srpskom društvu bila namenjena premijeru koji je ubijen 2003. godine. Tako je on u narativu nemački djak i *zaštitnik*, što je odraz njegove mitologizovane uloge kao figure koja nas povezuje sa Evropom; ali i amoralna ličnost (o ovim i drugim oprečnim sagledavanjima Zorana Đinđića više u Đerić 2010) koja ima „dil” i koja uvodi banke na srpsko tržište.

Internet sadržaj, međutim, uvodi još jednu važnu godinu kada je opstanak narativa u pitanju. Reč je o 2013. godini kada austrijska vlada donosi regulativu sličnu onoj koja je regulisala dato pitanje od 2001. do 2008. godine u delu koji se odnosi na studente iz EU. Sa druge strane, za one izvan EU, školarine se podižu na 726,72 evra po semestru bez obzira na trajanje studija odnosno poštovanje rokova i uspeh na ispitima. Ova okolnost, na forumima je komentarisana kao nepoštovanje tzv. *Stogodišnjeg ugovora* u čemu valja prepoznati i racionalno objašnjenje za slučajeve koji su bili izuzeti iz olakšica³⁹. Međutim, svrstavanje srpskih studenata u red onih koji dolaze iz istočne i jugoistočne Evrope⁴⁰, za koje je besplatno studiranje nastavilo da postoji, za krajnju posledicu imalo je, kako stoji u jednom od dobijenih odgovora sa KUG, i to da: *Srbi ne plaćaju školarinu na našem univerzitetu – ni danas, a nisu ni ranije plaćali*.

Na ovom mestu, valja uvesti još jedan pristup narativu koji će dodatno pokušati da odgovori na pitanje njegovog značenja, u najopštijem smislu, a koje progovara o našem mestu u tzv. *Evropi* i prihvatanju *njenih vrednosti* kroz vreme koje, sa jedne strane, podrazumeva stogodišnji sled kojim narativ barata dok, sa druge, u duplo kraćem trajanju svedoči o upotrebi označenog kontinuiteta i njegovih promenljivih značenja. Da bi ovo bilo moguće, potrebno je posegnuti za još dubljom prošlošću tj. za terezijanskim periodom koji su karakterisale reforme u zakonodavstvu, unutrašnjoj upravi, vojsci i školstvu (Timotijević 2006, 65). Centralna državna birokratija, naime, posredstvom Ilirske dvorske kancelarije, težila je da celovitim reformama uvede i Srbe u okvire prosvetlene apsolutističke države u kojoj je dominirala ideologija napretka i ekonomskog blagostanja, „a zadatak vladara bio je da ih sprovede zavođenjem reda i rada” (isti 2006, 69). Put ka Evropi tako je postao otvoren za one izvan nje. Mesto u Evropi, dalje, narativom je osigurano zaslugama najpre iz Prvog svetskog rata, ali i Drugog kojima kroz pozicioniranje i žrtve biva verifikovano da je prelaz ostvaren. Ipak, narativ beleži i regres. Naime, prosvetiteljskim putem ka Evropi;

38 Za više informacija videti: https://www.kug.ac.at/fileadmin/media/studienabteilung/documents/downloads/Arbeitsbeihilfe_Studienunterlagen_Informationen/Regelungen_OSU_englisch.pdf (pristupljeno 20. 7. 2018.)

39 Što je bilo unutrašnje pitanje svakog univerziteta.

40 Među kojima su još i: Albanija, Jermenija, Belorusija, Bosna i Hercegovina, Gruzija, Kosovo, Makedonija, Moldavija, Crna Gora, Turska i Ukrajina.

ratnim žrtvama iz XX veka u Evropi; i ponovo izvan Nje, ovoga puta devedesetih godina XX veka, suština je o kojoj narativ u svojim menama progovara i koji svoje „svedočenje” o „progresu” i „regresu” okončava još jednom istorijskom figurom s namenjenom prosvetiteljskom ulogom koja ponovo, nakon 2000. godine vodi ka Evropi. Povezivanje uloga Zorana Đinđića i Marije Terezije, i svih pomeranja granica i barijera svedoče o onim granicama i barijerama koje je svaki pojedinac u izdvojenom pedesetogodišnjem vremenskom isečku morao da prevaziđe krećući se sa *svoje strane* Evrope na onu koja se nalazila na austrijskom tlu. Isticanje sopstvenih zasluga, ukratko, označene fakticite drži daleko od mogućnosti njihovog definisanja u terminima: dobročinstva, progressa, altruizma ili sažaljenja koji bi pružanjem ustupaka nudili podređeni status onome ko na koga se odnosi. Suprotno tome, njihovo izdizanje u rang „prava”, ostvarenog na temelju ogromnog stradanja, ima za zadatak da izniveliše osećaj uniženosti koji buja devedesetih godina prošlog veka. Dva svojstva: *trantacija ka Evropi*, kada se u narativu javljaju istorijske ličnosti s prosvetiteljskim oreolom, i *pozicioniranje unutar Evrope*, kada nas u nju postavljaju opredeljenja tj. vrednosti i ratne žrtve, dva su uporna procesa na koja narativ, svojom suštinom, usmerava pažnju.

Pored iznetog, valjalo bi istaći i to da je narativ, na opisane načine, uspeo da „preživi” svako nepodudaranje sa realnim, ali i da pruži potrebna obrazloženja za sve okolnosti koje se nisu poklapale sa onim što su pojedinačne logike svakog perioda nalagale. Prilika da prestane da postoji ili da pređe u red novih „sećanja” pružena mu je, upravo, navršetkom stogodišnjeg ciklusa, ove, 2018. godine.

Završna razmatranja

Društvena uslovljenost pamćenja prošlosti pokazana je na primeru analiziranog narativa koji je, u svom centralnom vidu, pružao tačnu informaciju o besplatnom školovanju naših studenata i, prema raspoloživim izvorima, neverodostojan podatak da je ova okolnost proistekla na osnovu priznatog prava na ratnu odštetu iz Prvog svetskog rata. Međutim, od daleko većeg značaja, za ovo istraživanje, jeste uputiti u povratni uticaj datog narativa i njegovih pripadajućih verzija. Njegovi efekti mogu se sagledavati na najmanje dva načina. Prvi su imali zadatak da premoste društvene kontradiktornosti, kao što je pokazano, dok su za konkretnu profesionalnu grupu imali niz izrazito pozitivnih implikacija. Kada je reč o njima, naročito valja istaći značaj širenja informacije o mogućnosti školovanja džez muzičara u Gracu koje ne samo da je bilo besplatno, nego je zadugo bilo i jedino moguće u Evropi i nama najbliže. Ovaj podatak koliko se lako širio među dobro povezanim pripadnicima profesije koja je bila u nastajanju, toliko je bio potpomognut i činjenicom da se širio u sklopu opštijeg narativa koji je bio skoncentrisan na uslove besplatnog studiranja naših građana u Austriji. Korišćenje ove dvostruko pozitivne prilike muzičarima je, sa jedne strane, pružilo sigurniju profesionalnu poziciju, dok im je istovremeno

dozvolilo i mogućnost da preuzmu, u prvom redu, pedagoške zadatke koji su, ukupnim procesom konstruisanja džeza kao društvenog problema, postepeno postajali deo realnog i delatnog. Jačanje ovog procesa, sa druge strane, na opisani način, za ishod može imati sigurniju poziciju džeza koji je, najzad, uveden u završnu fazu procesa institucionalizacije i profesionalizacije.

Kao krajnju napomenu, zato, valja istaći to da je narativ o Prvom svetskom ratu, na pokazani način i u najkraćem, poslužio zadovoljenju potreba koje pripadaju sadašnjosti(ma), u skladu sa idejom da se za prošlošću poseže uvek iz aktuelnog trenutka i da se, upravo, u njemu konstruišu svrsishodna i potrebna objašnjenja koja postaju naročito značajna i potrebna da bi se razumela naša pozicija *unutar Evrope* ili *izvan Evrope*. Apostrofirana „činjenica” da se radi o „stogodišnjem pravu” koje ove godine „prestaje da važi”, datom narativu, najzad, pruža i poslednji zalog „verodostojnosti”, pošto mu istovremeno pruža i mogućnost da nestane iz javnog prostora.

Literatura:

- Antonijević, Dragana. 2013. *Stranac ovde, stranac tamo: Antropološko istraživanje kulturnog identiteta gastarbajtera*. Beograd: Srpski genealoški centar: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta.
- Blam, Mihailo. 2011. *Jazz u Srbiji: 1927–1944*. Beograd: Stubovi kulture.
- Blumer, Herbert. 1971. Social Problems as Collective Behavior. *Social Problems* 18(3): 298–306.
- Bruckner-Haring, Christa. 2011. „The Role of Jazz in Austria: Aspects of the Current Jazz Scene”. Rad predstavljen na naučnoj konferenciji *Current Issues in European Cultural Studies*, Norrköping (Sweden), 15–17 jun. Pristupljeno 20.07.2018.
- Brujić, Marija. 2018. *Kulturne predstave o Evropskoj uniji i evrointegracijama Srbije među pripadnicima srpske dijaspore u Gracu*. Beograd: (Biblioteka Etnoantropološki problemi, Monografije, knj. 9). Beograd: Filozofski fakultet, Odeljenje za etnologiju i antropologiju: Dosije studio.
- Dobrivojević, Ivana. 2007. U potrazi za blagostanjem. Odlazak jugoslovenskih državljana na rad u zemlje zapadne Evrope 1960–1977. *Istorija 20 veka* 2: 89–100.
- Čalić, Mari-Žanin. 2004. *Socijalna istorija Srbije 1815–1941: usporeni napredak u industrijalizaciji*. Beograd: Clio
- Đerić, Gordana. 2010. Postkomunistička izgradnja sećanja: između „velike priče” i (dnevno)političkog mita. *Etnoantropološki problemi* (n.s.) 5(3): 99–116.
- Kovačević, Ivan. 2007. *Antropologija tranzicije*. Beograd: Srpski genealoški centar: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta.
- Kovačević, Ivan. 2009. *Urbane legende. Ogledi iz američkog folklor*. Beograd: Srpski genealoški centar: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta.
- Kovačević, Ivan. 2010. Simbolički interakcionizam, masovne panike i urbane legende. *Etnoantropološki problemi* (n.s.) 5 (2):99–117.
- Kovačević, Ivan. 2012. *Tranzicione legende i panike*. Beograd: Srpski genealoški centar: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta.
- Krizman, Bogdan i Bogumil Hrabak. 1960. *Zapisnici sa sednica Delegacije Kraljevine SHS na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919–1920*. Beograd: Kultura.

- Kršev, Boris. 2011. Ratne reparacije i njihova sudbina nakon Prvog svetskog rata – slučaj Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. *Civitas* 1: 9–18.
- Kuljić, Todor. 2006. *Kultura sećanja. Teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti*. Beograd: Čigoja.
- Milosavljević, Ljubica. 2014. *Antropologija starosti – domovi: konstruisanje društvenog problema kroz organizovano domsko zbrinjavanje – od sirotinjskih do staračkih domova*. Beograd: Srpski genealoški centar: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta.
- Opojević Hofman, Lidija. 2012. Delegacija Kraljevine Jugoslavije pri Komisiji za reparacije u Parizu (1919–1930). *Arhiv, časopis Arhiva Jugoslavije* 1–2: 19–31.
- Pavlović, Stevan K. 2004. *Istorija Balkana: 1804–1945*. Beograd: Clio.
- Ristivojević, Marija. 2013. Muzika kao kulturni fenomen. *Etnoantropološki problemi* 8 (2): 441–451.
- Samardžić, Nikola. 2018. Smrt džeza: Kraj istorije jedne improvizovane muzike? *Etnoantropološki problemi* (n.s.) 13(2): 369–378.
- Spector, Malcolm and John I. Kitsuse. 1973. Social Problems: A Re-Formulation. *Social Problems* 21(2): 145–159.
- Stojković, Momir. 1998. *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996*. Beograd: JP Službeni list SRJ.
- Timotijević, Miroslav. 2006. *Rađanje moderne privatnosti: privatni život Srba u Habsburškoj monarhiji od kraja 17. do početka 19. veka*. Beograd: Clio.
- Vučetić, Radina. 2012. Trubom kroz gvozdenu zavesu – Prodor džeza u socijalističku Jugoslaviju. *Muzikologija* 13: 53–77.

Primljeno: 04. 09. 2018.

Odobreno: 20. 09. 2018.

Ljubica Milosavljević

World War One in Narratives of Serbian Jazz Musicians Educated in Austria: War Damages as *Improvisation*

Abstract: Anthropological analysis focuses on narratives of jazz musicians who acquired their formal jazz education in the Austrian city of Graz over the last five decades. In short, these narratives, on the one hand, contain the data on studying free of charge, while on the other they offer significant variations concerning the explanations for the said circumstances. Thus, the central motif is war damages for suffering and devastation during World War One that were to be settled by Austria for the Kingdom of SHS. This motif is seen as central for several reasons, and among them the ones related to time persistence of the narrative are highlighted, but also the ones concerning wider presence of the motif, since it has grown far beyond the group distributing it.

Key words: jazz, World War One, war reparations, education, professionalization